

Vergaderjaar 2023–2024

31 793

Internationale klimaatafspraken

Nr. 256

BRIEF VAN DE MINISTER VOOR KLIMAAT EN ENERGIE

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 2 februari 2024

Met deze brief informeer ik u, mede namens de Minister-President, de Minister van Financiën, de Minister van Economische Zaken en Klimaat, de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, de Minister voor Natuur en Stikstof, de Minister en Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat, en de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, over de resultaten van COP28, de jaarlijkse mondiale klimaatop, die plaatsvond in Dubai van 30 november tot 13 december 2023. U ontvangt tevens zoals toegezegd in de bijlage een lijst van organisaties en bedrijven die via de Nederlandse overheid een toegangspas voor COP28 hebben ontvangen.

COP28 was om verschillende redenen een historische COP. Al tijdens de opening werd overeenstemming bereikt over de operationalisering van het nieuwe fonds voor schade en verlies, wat een positieve impuls gaf aan de start van de onderhandelingen. Ook was dit de COP van de eerste Global Stocktake (GST); hét moment om de balans op te maken van de voortgang ten aanzien van de doelen van Parijs en op basis daarvan wereldwijde klimaatambitie te verhogen. Na een intensief onderhandelingstraject is het gelukt om alle landen op te roepen om werk te maken van «een transitie weg van fossiele brandstoffen». Hiermee geeft deze COP – voor het eerst – een helder signaal aan overheden en bedrijven wereldwijd dat dit het begin van het einde is van het tijdperk van fossiele brandstoffen. Bovendien heeft op initiatief van Nederland een groep landen zich gecommitteerd aan het zetten van concrete stappen in het uitfasen van subsidies voor fossiele brandstoffen. Daarnaast is er een mondiaal raamwerk voor klimaatadaptatie aangenomen en opgenomen in de GST-uitkomst op klimaatadaptatie: het *UAE Framework for Global Climate Resilience*. Dit raamwerk heeft als doel, om wereldwijd adaptatie-actie en de sturing hierop te vergroten. Deze stap is de uitkomst van meerjarige inzet en draagt bij aan het nemen van maatregelen voor klimaatadaptatie en de verhoging van rampenweerbaarheid wereldwijd. Ook was dit de allereerste COP waar gezondheid op hoog niveau politieke aandacht kreeg met een speciale Health Day en Climate-Health Ministerial.

Het kabinet is tevreden met dit resultaat, dat op basis van intensieve onderhandelingen met bijna 200 landen het hoogst haalbare was en waarin concrete stappen zijn gezet. Met het oog op de wetenschappelijke noodzaak had het kabinet graag nog aanvullende stappen gezien. Zo had het kabinet bijvoorbeeld graag een stevigere oproep gezien aan alle landen om meer ambitieuze klimaatplannen op te stellen, in lijn met het 1,5°C doel. Ook moet de samenwerking om alle geldstromen in lijn te brengen met de klimaatdoelen worden versterkt.

Onderhandelingen

Het kabinet is op hoofdlijnen tevreden met het mondiale antwoord tijdens COP28 op de bevindingen van de GST. In het besluit zijn afspraken gemaakt over alle pijlers van de Overeenkomst van Parijs.

Mitigatie

In lijn met de inzet van het kabinet zoals uiteengezet in de Kamerbrief over verwachtingen en inzet klimaatconferentie COP28¹ wordt erkend dat mondiale broeikasgasemissies voor 2025 moeten pieken en dat in 2030 emissies met 43 procent en in 2035 met 60 procent moeten zijn gedaald ten opzichte van 2019. Daarnaast roept het besluit van de GST alle landen op om, in lijn met de kabinetsinzet, het aandeel hernieuwbare energie wereldwijd te verdrievoudigen, energie-efficiëntie te verdubbelen en mondiale emissies snel te doen dalen. Voor het kabinet was het van belang dat deze afspraken gepaard gingen met concrete afspraken over de uitfasering van fossiele brandstoffen. De tekst, waar na zeer moeilijke onderhandelingen uiteindelijk alle landen mee konden instemmen, spreekt van »een transitie weg van fossiele brandstoffen.« Het is de eerste keer dat een mondiale klimaatop dergelijke uitspraken doet over de toekomst van fossiele brandstoffen. Daarnaast worden alle landen opgeroepen om subsidies voor fossiele brandstoffen die niet energiegearmoede of rechtvaardige transities adresseren zo snel mogelijk uit te faseren. Tot slot hebben landen afgesproken om reductie van niet-CO₂ emissies zoals methaan te versnellen, evenals de uitstoot van wegtransport.

Lange tijd was onzeker of en in welke bewoordingen nieuwe mitigatieafspraken tijdens deze COP mogelijk waren. Eerdere concepten van het GST-besluit gaven een soort mitigatie-keuzemenu, waaruit landen vrijblijvend opties voor emissiereductie konden selecteren om zich voor in te zetten. Dit was voor veel landen, waaronder Nederland en de EU, kleine eilandsstaten en kwetsbare ontwikkelingslanden, onacceptabel. Collectieve druk vanuit deze groep landen heeft uiteindelijk geleid tot het huidige, ambitieuzere besluit.

Het is cruciaal dat deze ambitieuze uitkomst wordt uitgevoerd door alle landen, in het bijzonder de grootste uitstoters, en ook wordt meegenomen in het voorbereiden van nieuwe nationale klimaatplannen (NDC's) die uiterlijk in 2025 door landen moeten zijn ingediend. Het kabinet had dit graag steviger in de uitkomst van de COP terug gezien. De volgende NDC's die in 2025 moeten worden ingediend moeten wat het kabinet betreft de hele economie en alle broeikasgassen omvatten. Samen met de EU en gelijkgezinde partners blijft het kabinet zich inzetten voor een zo concreet mogelijk opvolging van deze afspraken, onder andere via internationale samenwerking in multilaterale fora. Nederland en de EU willen hiervoor ook het eerder afgesproken »Mitigatiewerkprogramma voor ambitieverhoging en implementatieversnelling voor 2030« inzetten.

¹ Kamerstuk 31 793, nr. 255

In de EU-submissie over de door het werkprogramma te behandelen onderwerpen in 2024 zal daartoe worden opgeroepen.

Adaptatie

De uitkomst van de GST laat zien dat er wereldwijd stappen zijn gezet op het gebied van klimaatadaptatie, maar dat actie nog kleinschalig en gefragmenteerd is. De GST benadrukt het belang van een robuust en integraal adaptatieproces en van een geïntegreerde multisectorale aanpak, onder meer op het gebied van voedsel- en ecosystemen en de essentiële rol van integraal waterbeheer. Het kabinet is tevreden met het feit, dat het UAE Framework for Global Climate Resilience is aangenomen en in het GST-besluit is opgenomen. Het raamwerk staat een geïntegreerde aanpak voor, met daarbij doelstellingen die landen moeten helpen met het verbeteren van hun adaptatieprocessen, onder andere op het gebied van klimaatdata voor risico- en kwetsbaarheidsanalyses (bijvoorbeeld via *early warning systems*), planning, implementatie (bijvoorbeeld via de koppeling van klimaatrisico's aan sectorale plannen) en monitoring. Verder zijn er doelstellingen afgesproken voor adaptatie op het gebied van integraal waterbeheer (onder andere verbeterde klimaatweerbaarheid tegen water-gerelateerde rampen), voedselzekerheid, gezondheid en ecosystemen (bijvoorbeeld via nature-based solutions).

Het raamwerk is de uitkomst van meerjarige inzet vanuit Nederland op het stimuleren van het mainstreamen van adaptatie in relevant beleid en (fiscale) processen, alsook het versterken van de randvoorwaarden van het adaptatieproces en thema's. Het kabinet had dan ook graag al tijdens COP28 een verdere concretisering van het framework gezien, maar is positief over het aangenomen werkprogramma voor de ontwikkeling van indicatoren richting COP29. Dit biedt ruimte voor verdere uitwerking.

Op weg naar COP29 zal er een evaluatie plaatsvinden van het proces aangaande Nationale Adaptatie Plannen (NAP). Dit biedt de mogelijkheid voor verdere versterking van de planning en uitvoering van adaptatie in lijn met de Internationale Klimaatstrategie (IKS). Het versterken van dit instrument zal ook bijdragen aan de implementatie van de gestelde doelen van het raamwerk. Daarnaast zal Nederland sterk blijven inzetten op het bevorderen van de betrokkenheid van vrouwen, jongeren en inheemse bevolking bij de besluitvorming en implementatie van het raamwerk. Daarnaast zal Nederland zich inzetten om de geïntegreerde aanpak en doelstellingen voor klimaatadaptatie verder vorm te geven.

Financiering

Financiering speelde een belangrijke rol tijdens deze top, zonder dat daarbij vooruit werd gelopen op het nieuwe lange termijn financieringsdoel (the New Collective Quantified Goal, NCQG) waarover tijdens COP29 dient te worden besloten. Wel werden afspraken gemaakt over het proces dat nodig is om volgend jaar tot een alomvattend besluit te kunnen komen.

Ook was er veel aandacht voor de voortgang ten aanzien van de internationale collectieve verplichting om vanaf 2020 jaarlijks USD 100 miljard te mobiliseren voor klimaatactie in ontwikkelingslanden. In 2021 bedroeg de gerapporteerde klimaatfinanciering USD 89,6 miljard (de rapportage door de OESO loopt altijd twee jaar achter) en de verwachting is dat de rapportage over 2022 zal concluderen dat de doelstelling in 2022 is gehaald. Net als vorig jaar bestond er in algemene zin brede internationale overeenstemming dat veel meer geld nodig is voor klimaatactie en om de energietransitie te kunnen financieren, zowel vanuit publieke als

private bronnen. Het besluit over de GST benadrukt in dit kader bovendien het belang voortgang te blijven boeken ten aanzien van de hervorming van de internationale financiële architectuur en het vinden van nieuwe en innovatieve financieringsbronnen. Dit is in lijn met de Nederlandse en Europese inzet.

Nederland organiseerde als co-voorzitter van de Coalitie van Ministers van Financiën voor Klimaatactie een ministeriële bijeenkomst over de instrumenten die Ministers van Financiën in handen hebben om private en publieke klimaatinvesteringen op te schalen. Met verantwoordelijkheid over het begrotingsbeleid, belastingbeleid en beleid voor de financiële sector creëren zij de randvoorwaarden voor een groene en duurzame economie.

Over artikel 2.1.c. van de Overeenkomst van Parijs, dat toeziet op het in lijn brengen van alle financiële stromen met de klimaatdoelen van Parijs, werd afgesproken om de vorig jaar in Sharm-el-Sheikh in het leven geroepen dialoog over dit onderwerp te verlengen en te versterken.

Ook was er tijdens de top veel aandacht voor adaptatiefinanciering en de steeds groter wordende adaptatiefinancieringskloof met de oproep dit mee te nemen in de onderhandelingen over het nieuwe lange termijn klimaatfinancieringsdoel, maar hieraan is geen nieuwe financiële verplichting gekoppeld. Het GST-besluit bevat wel een oproep om meer transparantie te bieden over de voortgang op de toezegging uit het Glasgow Climate Pact dat ontwikkelde landen adaptatiefinanciering per 2025 collectief zullen verdubbelen ten opzichte van 2019. Het kabinet is voorstander van transparantie ten aanzien van het behalen van deze verdubbelingsdoelstelling. Ook zal er tijdens COP29 een ministeriële dialoog plaatsvinden over dit onderwerp. Het kabinet heeft, zowel als onderdeel van de EU in de onderhandelingen als tijdens verschillende evenementen daarbuiten nadrukkelijk aandacht gevraagd voor het verbeteren van de kwantiteit en kwaliteit van, maar ook de toegang tot adaptatiefinanciering. Dit gebeurde onder andere via de Champions Group on Adaptation Finance en ondertekening van een gezamenlijk visiedocument op dit gebied met een diverse groep ambitieuze landen. Ook bij adaptatiefinanciering wordt zoveel mogelijk ingezet op het mobiliseren van private partijen waar mogelijk, waardoor schaarse publieke financiering kan worden ingezet waar dat nodig is.

Schade en verlies

Op de eerste dag van COP28 werd het besluit genomen ter operationalisering van financieringsregelingen inclusief het fonds voor schade en verlies. Aan dit besluit ging een intensief traject vooraf van een voorbereidend comité dat pas op het laatste moment consensus bereikte over aanbevelingen. Nederland heeft als lid van dit comité actief bijgedragen aan de uitkomst. Daarbij heeft Nederland zich vooral ingezet voor een fonds dat grotendeels is gericht op de minst ontwikkelde landen en kleine eilandstaten, en met een bredere (vrijwillige) financieringsbasis voor het fonds. In navolging van vooral Europese landen kondigde het kabinet een bijdrage aan van EUR 15 miljoen voor de opstartkosten van het fonds voor schade en verlies. In totaal werd hiervoor tijdens de COP meer dan USD 700 miljoen toegezegd. COP28 bereikte ook overeenstemming over het operationaliseren van een netwerk voor technische assistentie en capaciteitsopbouw in het kader van schade en verlies voor kwetsbare ontwikkelingslanden.

Emissiehandel (artikel 6)

Een prioriteit voor Nederland en de EU is dat internationale samenwerking via emissiehandel moet bijdragen aan de implementatie van de lange termijn temperatuurdoelen van de Overeenkomst van Parijs, het bevorderen van duurzame ontwikkeling, het waarborgen van milieu-integriteit en transparantie in de koolstofmarkt en een grotere wereldwijde klimaatambitie. Dit jaar moesten onder andere afspraken worden gemaakt over hoe hierover moet worden gerapporteerd door landen (hoe om te gaan met eventuele vertrouwelijke informatie of inconsistenties in de rapportage) en over de juiste kwaliteitscriteria voor projecten (onder andere voor koolstofverwijdering). Partijen konden het tijdens COP28 niet eens worden over nieuwe afspraken. Een aantal landen wilden flexibiliteit en weinig regels terwijl anderen, zoals de EU en Nederland, juist meer duidelijkheid en transparantie wilden zien. Landen zullen tijdens de Bonn sessie in juni 2024 weer bij elkaar komen om het hier verder over te hebben.

Landbouw, bossen, natuur

Op COP28 moesten landen overeenstemming vinden over een nieuw meerjarig werkprogramma voor het landbouw-agendapunt. Landen hebben geen overeenstemming kunnen vinden over een nieuw werkprogramma op COP28. De reden hiervoor was onenigheid over de invulling van het programma. Sommige landen zoals een aantal Afrikaanse landen willen een nieuw orgaan onder het klimaatverdrag opzetten met eigen budget en bestuur dat mandaat heeft om projecten in landen uit te voeren. Andere landen, waaronder Nederland en de EU zijn hier tegen, omdat er al organisaties zijn die zulke projecten uitvoeren zoals de FAO en de Wereldbank. De EU wil zich daarom in het werkprogramma beperken tot workshops over nieuwe thema's gerelateerd aan landbouw waaruit weer nieuwe, aanvullende aanbevelingen kunnen komen voor organisaties als de FAO. Landen zullen tijdens de Bonn sessie in 2024 weer samenkomen in een poging overeenstemming te bereiken over een werkprogramma.

Bossen en natuur kwamen met name terug in de onderhandelingen over de GST en artikel 6. In het GST-besluit wordt het belang benadrukt om de onderling verbonden mondiale crises van klimaatverandering en biodiversiteitsverlies gezamenlijk aan te pakken. De tekst onderschrijft ook het belang van de implementatie van *nature-based solutions* en benoemt het Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework. Daarnaast onderstreept het GST-besluit dat het stoppen en omkeren van ontbossing en bosdegradatie tegen 2030 van belang is om de doelen van de overeenkomst van Parijs te behalen. Dit is in lijn met de EU en Nederlandse inzet en de eerste keer dat dit doel formeel in een besluit van de COP terecht is gekomen.

Brede inzet

Subsidies fossiele brandstoffen

In Glasgow (COP26) hebben landen toegezegd om inefficiënte subsidies voor fossiele brandstoffen uit te faseren. Een groot gedeelte van de Nederlandse subsidies (voordelen) voor fossiele brandstoffen hebben hun oorsprong in internationale afspraken. Voor Nederland is het belangrijk dat deze worden aangepast. De motie van de leden Paternotte en Bontenbal roept het kabinet op om hier een speerpunt van te maken (Kamerstuk 36 410, nr. 22). Tijdens COP28 heb ik daarom namens Nederland een internationale coalitie gelanceerd om met andere landen

samen te werken aan de afbouw van subsidies voor fossiele brandstoffen. De coalitie is gericht op transparantie, het identificeren en aanpakken van internationale barrières die het afbouwen van subsidies voor fossiele brandstoffen in de weg staan, en (een internationale dialoog ten aanzien van) het opstellen van nationale afbouwplannen. Landen die bij de coalitie zijn aangesloten zijn onder andere Oostenrijk, België, Ierland, Spanje, Finland, Antigua en Barbuda, Canada, Frankrijk, Denemarken, Costa Rica en Luxemburg. Ik heb hiermee tijdens COP28 tevens uitvoering gegeven aan de motie Van Weyenberg en Grinwis (Kamerstuk 364 10 IX, nr. 10). Samenwerkingen om andere landen te bewegen tot het gezamenlijk afbouwen van subsidies voor fossiele brandstoffen zijn nodig voor het behoud van een internationaal gelijk speelveld in EU-verband en mondiaal. Dit om te voorkomen dat bedrijvigheid en uitstoot verplaatsten van landen die vooroplopen bij het uitfasen van subsidies voor fossiele brandstoffen naar landen die achterlopen.

Klimaatadaptatie en water

Wereldwijd manifesteert klimaatverandering zich primair door waterproblemen, zoals onregelmatige regenval, droogte en overstromingen. Klimaatverandering verstoort de mondiale watercyclus. Omgang met water is de motor voor klimaatadaptatie. Dit uitgangspunt vormde de basis van de bredere inzet van het kabinet op het gebied van water en adaptatie tijdens COP28. Nederland heeft partijen opgeroepen om zoetwaterecosystemen te beschermen en herstellen. Daarnaast riep Nederland ertoe op, om water leidend te maken in economische planning en ruimtelijke inrichting.

Als co-host van de VN 2023 Waterconferentie is Nederland door het COP28-voorzitterschap gevraagd een leidende rol te spelen tijdens COP28 als *Water Champion*. Nederland deelde haar kennis op het gebied van waterbeheer en klimaatadaptatie, onder meer door het lanceren of versterken van partnerschappen. Zo kon een voorbeeld van Nederlands klimaat- en waterbeleid – het «water en bodem sturend»-principe, op brede belangstelling rekenen. Er is ingezet op het (uit)bouwen van coalities rond de uitgangspunten voor klimaatadaptatie, zodat deze gedurende de komende jaren sterker in de formele besluitvorming terechtkomen. COP28 toonde dat de *Water Action Agenda* (WAA)² met enthousiasme wordt uitgevoerd. Verschillende bijeenkomsten vonden plaats om internationale partijen ertoe te bewegen toezeggingen te doen; de *High-Level Dialogue on Urban Resilience* richtte op versterking van klimaatadaptatie en watermanagement op stedelijk en nationaal niveau [en de *High Level Ministerial Dialogue on Building Water-Resilient Food Systems stond in het teken van de lancering van het Partnership on Water-Resilient Food Systems*. Ook werd het actieplan van de *International High-Level Panel on Water Investments for Africa*, co-voorgezeten door de Minister president, gelanceerd.

Als onderdeel van de WAA en als bijdrage aan het door de VN gelanceerde *Early Warnings for All*-initiatief (EW4All), ondersteunt Nederland een vijftal landen in Centraal en Oost-Afrika op het gebied van rampenparaatheid. Dit initiatief helpt lokale gemeenschappen met vroegtijdige rampenwaarschuwingen, opdat er vroegtijdiger actie kan worden ondernomen bij klimaat gerelateerde rampen. Het KNMI heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de discussies over de vormgeving van dit initiatief.

² De Water Action Agenda (WAA) is tijdens de VN 2023 Waterconferentie gelanceerd.

Voedselzekerheid

Het onderwerp voedselzekerheid kreeg op COP28 nadrukkelijk aandacht. In totaal werden er bijna 500 evenementen georganiseerd over het onderwerp. Nederland heeft zich, met nog 158 andere landen, aangesloten bij de *UAE Declaration on Sustainable Agriculture, Resilient Food Systems and Climate Action*³. Daarnaast draagt Nederland financieel bij aan de tijdens de COP gepresenteerde *Vision on Adapted Crops and Soils*, een initiatief van de VS in samenwerking met de Afrikaanse Unie en FAO, dat zich richt op vergeten gewassen en bodemgezondheid in Afrika⁴.

Een aantal sessies vestigde de aandacht op het belang van meenemen van voedselsystemen en specifiek voeding in nationale adaptatieplannen en NDCs.

Verder werd in een gezamenlijke sessie met het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), het Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) en CGIAR (een wereldwijd netwerk van landbouwonderzoeksinstituten) aandacht gevraagd om de interrelaties met van voedselsystemen in de volgende iteratie van IPCC- en IPBES-rapportages meer aandacht te geven.

Bossen

Mede dankzij actieve inzet en aangekondigde financiering van Nederland is op COP28 een nieuw EU-initiatief gelanceerd gericht op versterkte samenwerking met derde landen bij de EU-verordening ontbossingsvrije producten. Daarnaast kondigde Nederland in het kader van het *Forest and Climate Leaders» Partnership* (FCLP) aan financieel bij te dragen aan de tweede fase van het NI-SCOPS⁵ programma gericht op duurzame palmolie en het tegengaan van ontbossing.

Gezondheid

De allereerste Health Day en Climate-Health Ministerial vormde een keerpunt voor klimaat en gezondheid, met brede hoog-politieke erkenning aan klimaatverandering als grootste mondiale bedreiging voor de volksgezondheid. De mede door Nederland gesteunde COP28 Climate and Health Declaration, opgesteld door de VAE in samenwerking met de WHO, is door meer dan 140 landen ondertekend en dient als politiek signaal om gezondheid centraal te stellen in klimaatactie – zowel nationaal als internationaal – en de ontwikkeling van klimaatbestendige en duurzame gezondheidszorgstelsels te versnellen.⁶ De verklaring helpt tevens met het genereren van momentum waar met het Nederlandse initiatief voor een nieuwe WHO-resolutie in 2024 op kan worden voortgebouwd.

Gendergelijkheid en inclusiviteit

In overeenstemming met het feministisch buitenlands beleid heeft het kabinet zich in brede zin ingezet voor inclusiviteit en gendergelijkheid, onder meer door actief de vier R-en (rights, representation, resources en reality check) uit te dragen. Nederland heeft vrouwenrechten en gendergelijkheid tijdens de COP actief geagendeerd (rights), onder meer door het onderschrijven van de diversiteit en inclusie principes en deelname aan

³ COP28 Declaration on Food and Agriculture

⁴ Hiermee wordt uitvoering gegeven aan motie Kamerstuk 31 793, nr. 249 – Van der Graaf / Stoffer over ondersteuning bieden aan nationale en lokale landbouwonderzoeksinstituten voor participatief onderzoek naar de ontwikkeling van vergeten gewassen

⁵ *National Initiatives for Sustainable and Climate-Smart Oil Palm Smallholders (NI-SCOPS)*

⁶ COP28 UAE Declaration On Climate And Health

een partnerschap gericht op gender responsieve, eerlijke transitie en klimaatactie. Via de ondersteuning van vrouwenrechtenorganisaties droeg het kabinet eraan bij dat ook zij vertegenwoordigd waren (representation) en voldoende middelen ter beschikking hebben om hun doelen te realiseren (resources), op een wijze die past in de lokale context (reality check). Ondanks de actieve inzet van het kabinet om gender in brede zin beter te integreren in alle onderhandelingsonderwerpen is op dit vlak onvoldoende vooruitgang geboekt. Het kabinet blijft zich hiervoor inzetten, onder meer door een actieve bijdrage te leveren aan de herziening van het gender actieplan van het klimaatverdrag tijdens COP29.

Jongeren

Ook dit jaar waren de Nederlandse VN-jongerenvertegenwoordigers (JV's) als onderdeel van de Nederlandse delegatie aanwezig tijdens COP28, waarbij ze zich inzetten om de stem van jongeren te laten horen. Voorafgaand aan de klimaatop hebben zij met Europese JV's en andere jongeren uit de wereld samengewerkt om een gezamenlijke agenda te creëren. De JV's hebben hun focusthema's besproken met de Nederlandse onderhandelaars maar ook met een aantal bewindslieden. Ook organiseerden zij verschillende side-events om het maatschappelijke middenveld te betrekken, waaronder een over het recht op een schone, gezonde en duurzame leefomgeving. Daarnaast zijn jongeren van over heel de wereld in gesprek gegaan met verschillende bewindspersonen tijdens een werkdiner bij het Nederlandse consulaat.

Publiek-private samenwerking

De Verenigde Arabische Emiraten plaatste bijzondere nadruk op de bijdrage die de private sector kan leveren aan het bewerkstelligen van de klimaatdoelen. Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen hebben veel expertise op terreinen als water, landbouw en voedselzekerheid en het kabinet heeft ingezet op het positioneren van haalbare en schaalbare Nederlandse klimaatoplossingen op het gebied van klimaatadaptatie en mitigatie. Daarnaast zijn er verschillende strategische Memoranda of Understanding (MoU's) ondertekend. De eerste, gericht op het thema vloeibare waterstof, werd afgesloten tussen Oman en het Havenbedrijf van Amsterdam, en de tweede tussen het Nederlandse zonnepanelenbedrijf Solarge, het Nigeriaanse InfraCorp en de African Green Infrastructure Investment Bank. Dit gaf direct een concrete invulling van het nieuwe doel om wereldwijd het aandeel van hernieuwbare energie te verdrievoudigen. Tijdens het door EZK georganiseerde side event over duurzame koolstof als grondstof voor het vergroenen van de chemische sector is met verschillende stakeholders gesproken over de mogelijkheden voor Europees beleid.

Waterstof

Tijdens COP28 werd op initiatief van Nederland voor het eerst een officiële ministeriële rondetafel over waterstof op de agenda geplaatst. Dit initiatief richt zich op het organiseren van een dialoog tussen landen die een belangrijke rol gaan of willen spelen in de ontwikkeling van de internationale waterstofmarkt. Doel van de dialoog is om een transparante, open en eerlijke internationale waterstofhandel te realiseren. Tijdens deze rondetafel zijn de volgende concrete initiatieven gelanceerd: 1) een door 30 landen ondertekende verklaring voor het streven naar wederzijdse erkenning van waterstofcertificaten; 2) een nieuwe ISO-norm met methodologie voor broeikasgasemissieberekening over de waterstofketen

en 3) de lancering van een *Public-Private Action Statement* om de ontwikkeling van internationale waterstofhandel te versnellen.

Kernenergie

Nederland heeft tijdens de COP28 twee belangrijke verklaringen op het gebied van kernenergie gesteund. Zowel de verklaring van de International Atomic Energy Agency als de zogenoemde *Triple Nuclear Power*-verklaring, geïnitieerd door de Verenigde Staten, Frankrijk, Zweden en Zuid-Korea, vroegen op een actieve manier aandacht voor nucleaire energie als belangrijk onderdeel voor het bereiken van de klimaatdoelstellingen. Laatstgenoemde verklaring riep daarbij op tot het versterken van de internationale samenwerking om mondiaal een verdrievoudiging van de nucleaire energievoorziening te bereiken. Tijdens de COP is Nederland tevens lid geworden van het *Accelerating SMRs for Net-Zero Initiative* van de OECD-NEA. Dankzij dit initiatief heeft Nederland toegang tot een breed netwerk dat toegang geeft tot relevante en actuele kennis op het gebied van Small Modular Reactors (SMR's).

Caribisch deel van het Koninkrijk

Tijdens COP28 is er vanuit alle landen binnen het Koninkrijk deelname geweest. Vanuit Aruba en Sint Maarten heeft men digitaal deelgenomen, vanuit Curacao is premier Pisas aanwezig geweest tijdens de eerste dagen van de COP en is er ambtelijke deelname geweest gedurende de gehele twee weken. Premier Pisas heeft zich onder andere ingezet om de belangen van de Caribische delen van het Koninkrijk en *Small Island Development States* in het algemeen goed naar voren te brengen, middels speeches, side events en diners met onder andere jongeren uit verschillende delen van de wereld.

Inzet bewindslieden

Verschillende bewindslieden hebben COP28 bezocht om namens Nederland een bijdrage te leveren op relevante dossiers. Als Minister voor Klimaat en Energie heb ik Nederland vertegenwoordigd in de onderhandelingen. Op verzoek van het Spaanse voorzitterschap en de Europese Commissie heb ik verschillende bilaterale gesprekken gevoerd ter bevordering van de onderhandelingen, bijvoorbeeld met Saoedi-Arabië en Indonesië. Daarnaast heb ik deelgenomen aan verschillende high-level bijeenkomsten onder het VAE-voorzitterschap. Tot slot heb ik – mede op verzoek van uw Kamer – het Nederlandse initiatief gelanceerd om in een kopgroep van landen gezamenlijk te werken aan de afbouw van subsidies voor fossiele brandstoffen.

De Minister president heeft de COP bezocht om net als andere wereldleiders de nationale speech te geven in de plenaire zaal. Daarnaast heeft hij deelgenomen aan high-level evenementen over onder andere adaptatie, en was hij aanwezig bij de lancering van de G7 Climate Club. Ook heeft hij verschillende bilaterale gesprekken gevoerd, met onder andere Pakistan en India.

De Minister van Financiën nam deel aan verschillende evenementen, onder andere in haar rol als co-voorzitter van de *Coalition of Finance Ministers for Climate Action* en benadrukte het belang van betrokkenheid van de private sector en internationale financiële instellingen.

De Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport nam deel aan de allereerste Health Day en Climate-Health Ministerial. Bij een van de WHO panel sessies sprak hij samen met de Minister van Financiën over het

belang van een geïntegreerde aanpak en intersectorale samenwerking, in lijn met de Nederlandse mondiale gezondheidsstrategie. In het nationale statement riep hij op tot steun voor het Nederlandse initiatief voor een nieuwe resolutie bij de WHO over klimaatverandering en gezondheid.

De aanwezigheid op COP28 van de Minister van Infrastructuur en Waterstaat stond grotendeels in het teken van water en de verduurzaming van maritieme zaken, waarvoor hij aan verschillende rondetafels en side-events heeft deelgenomen. Verder sprak hij Nederlandse steun uit voor de *Freshwater Challenge*, wat inhoudt dat Nederland kennis en ervaringen zal delen rondom herstel en bescherming van zoetwaterecosystemen.

De Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat sprak tijdens COP28 over financiering voor de circulaire transitie en de rol die internationale financiële instellingen en nationale overheden hierin samen spelen. Tevens vestigde zij aandacht op mondiale regels over de export van tweedehands voertuigen en laagwaardige brandstoffen, het stimuleren van actieve mobiliteit en stedelijke waterweerbaarheid. Tot slot verwelkomde zij drie nieuwe ondertekenaars van het *Circular & Fair ICT Pact* en voegden zes nieuwe landen zich bij het *Global MoU on Zero Emission Medium & Heavy-Duty Vehicles*.

Tot slot

COP28 zal de boeken ingaan als de COP waar voor het eerst afspraken zijn gemaakt over een transitie weg van fossiele brandstoffen en daarmee als het begin van het einde van het tijdperk van fossiele brandstoffen. Ook is het besluit over het fonds voor schade en verlies, al op de eerste dag, historisch te noemen. Om de opwarming van de aarde tot 1,5°C te beperken, zullen alle landen uiterlijk in 2025 ambitieuzere klimaatplannen moeten opstellen, die de hele economie en alle broeikasgassen omvatten. Tevens zal Nederland zich blijven inzetten om klimaatadaptatie hoger op de agenda te krijgen. En om mondiale klimaatactie op mitigatie en op adaptatie te versnellen, zullen tijdens COP29 nieuwe afspraken moeten worden gemaakt over de daarvoor benodigde financiering.

Tijdens COP28 is een eerste voorzichtige stap gezet naar een mondiaal ambitieuzer klimaatbeleid, maar het is urgenter dan ooit om deze beweging voort te zetten tijdens de volgende COP's. In de tussentijd blijft het kabinet zich inspannen om de afspraken van COP28 uit te voeren, in overeenstemming met de motie Kröger (Kamerstuk 32 813, nr. 1322) die ik daarmee als afgedaan beschouw.

De Minister voor Klimaat en Energie,
R.A.A. Jetten